# SERMAYEDARLAR DEVLETİ YÖNETİRSE NE OLUR? 2008 SONRASI SERMAYEDAR-SİYASETÇİLER VE DEVLET-SINIF İLİŞKİLERİ KONUSUNDA BİR DEĞERLENDİRME

# WHAT IF CAPITAL RULES? AN ANALYSIS ON CAPITALIST-POLITICIANS AND THE RELATIONS BETWEEN STATE AND SOCIAL CLASSES AFTER THE 2018 CRISIS

**Neslişah Leman BAŞARAN LOTZ***

## ÖZ

**Bu yazı 2008 krizi sonrasında iktidara gelen sermayedar-siyasetçi örneklerini temel alarak sermayedar ile devlet yöneticisi kimliğinin özdeşleşmesi ve sermaye sınıfının belli kesimlerinin siyasi iktidar ile daha doğrudan ilişkili olmasının kapitalist devletin görünürdeki özerkliğinin ortadan kalktığı yeni bir siyaset tarzını karşımıza çıkardığı tespitinden yola çıkıyor. Yazı, ABD'nin ve dünyanın en zengin sermayedarlarından Donald Trump'ın ABD Başkanı olması ve Türkiye'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın sermayedar kimliğinin giderek güçlenmesi örneklerini siyasi iktidar-sermaye sınıfı ilişkisi açısından analiz ediyor. Bu bağlamda, ekonomi ile siyaset alanı arasında yapılan ayrımlar ve bu ayrımdan yola çıkarak "devletin göreli özerkliği"ni kapitalist devletin asli bir özelliği olarak tanımlayan kuramsal yaklaşımların bu örnekleri açıklamakta yetersiz kaldığı savunuluyor. Ralph Miliband, Nicos Poulantzas, Simon Clarke, John Holloway ve Sol Picciotto gibi yazarların**

* Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, neslisahbasaran@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2467-1488.

Makale Geliş Tarihi: 22 Ağustos 2019
Makale Kabul Tarihi: 16 Aralık 2019

**kapitalist devlette siyasi iktidar ve hakim sınıflar ilişkisini açıklamak üzere getirdikleri yaklaşımlar, bunların 2008 krizi sonrası ortaya çıkan örnekleri açıklama gücü üzerinden tartışılıyor. "Göreli özerkliği" merkeze alan yapısalcı anlayış yerine devleti sınıf çelişkileri tarafından şekillendirildiği için bu çelişkileri kendi içerisinde taşıyan, sınıf hakimiyetinin tarihsel bir şekli olarak değerlendiren tarihselci yaklaşımın 2008 krizi sonrası ortaya çıkan sermayedar-siyasetçi örneklerini açıklamakta daha faydalı olduğu ileri sürülüyor.**

**Anahtar Kelimeler: Devlet Teorisi, Göreli Özerklik, Devlet-Sermaye İlişkisi, Burjuvazi, Sermayedar-Siyasetçi.**

**ABSTRACT**

**The article argues that the capitalist-politicians who came into power after the 2008 crisis brings about a new tendency in state government in which the government is identified with the capitalist class and the latter's certain fractions are more directly related to the state power; and this entails the disappearance of the supposed autonomy of the capitalist state. To prove this argument, the article examines the examples of Donald Trump and Recep Tayyip Erdoğan regarding the political power-capitalist class relations: the first one became the U.S.A president as one of the world's richest businessman and the other one increases its capital while he is the President of Turkey. Based on these two examples, the article claims that state theories based on the sharp distinctions between economic and political realms and taking for granted the "relative autonomy of the state" as an essential principle of the capitalist state fall short to explain this new tendency. To prove this, the article discusses the explanatory power of the state theories of Ralph Miliband, Nicos Poulantzas, Simon Clarke, John Holloway and Sol Picciotto regarding state-class relations and argues that rather than the structuralist conception of "relative autonomy", the historical approach that explains the capitalist state as a historical form of class domination which contains in itself the class conflicts because it is shaped by these would be more useful to better understand and analyze the capitalist-politician examples that arose after 2008 crisis.**

**Keywords: State Theory, Relative Autonomy, Capitalist-Politician, Bourgeoisie, State-Capital Relations.**

## GİRİŞ

Sermayedarlar devleti doğrudan yönetirse ne olur? Yani devlet yönetimi ile sermaye sınıfı aynı kişide cisimleştiğinde kapitalist sistemin meşruiyeti açısından ne tür sonuçlar doğar? Eleştirel yazında genel olarak kabul edildiği gibi, devlet, denge gözetmeden hakim sınıfın ekonomik çıkarlarını savunması durumunda meşruiyetini kaybedecektir (Jessop, 2016: 102). Dolayısıyla, sermaye sınıfının doğrudan siyasal iktidarı eline almasının devletin göreli özerkliğini ve bu özerkliğin kapitalist sistemde devlete sağladığı meşruiyeti tehlikeye düşüreceği ve başlı başına bir kriz unsuru yaratacağı öngörülebilir. "Göreli özerkliği" kapitalist devlet teorisinin asli bir unsuru haline getiren Nicos Poulantzas'a göre kapitalist devletin meşruiyeti, kendisini sermaye sınıfından bağımsız gösterme becerisinde yatar. Buna göre Marx'ın "Bonapartizm" olarak kavramlaştırdığı, burjuvazinin ekonomik gücünü sağlama almak için siyasi iktidarı, kendi iç çatışmalarına da çözüm olacak şekilde doğrudan sermaye sınıfının belli bir kesimini temsil etmeyen, güçlü ve otoriter bir figüre bıraktığı tespiti, kapitalizmin siyasi iktidarının meşruiyetini sağlama becerisinin özünü teşkil eder ve Bonapartizm istisnai bir durum değil kapitalizmin asli bir özelliği olarak değerlendirilir.

Oysaki, 2008 krizi karşımıza bu açıdan yeni denebilecek bir tablo çıkarttı. Kriz sonrası ABD, Avrupa ve Türkiye dahil dünyanın pek çok yerinde otoriter ve faşizan partiler ve liderler iktidar olurken bu iktidarlar pek çok açıdan aslında bir "Bonapartizm" örneği olmaktan uzaktı. Yani, 2008 sonrası siyaset sahnesine egemen olan otoriter siyasi figür ve partilerin önemli bir kısmı, sermayenin iç çatışmalarından bağışık, kendisini tüm sınıflara eşit mesafede gösterme özelliği güçlü olanlar değil tam tersine sermaye sınıfını doğrudan temsil eden hatta onun belli bir kesiminin temsilcisi ve çıkarlarının savunucusu olanlardı. Bunların bir diğer ortak özelliği ise halkçı olmayan popülist dil ve politikalara sahip olmalarıydı. Kısacası neoliberalizmin krizinden Bonapartist iktidarlar değil sınıf karakteri çok daha güçlü ve bu sınıf karakterini maskelemeyen bir popülist söylem ile yöneten iktidarlar çıkmış oldu.

Kriz sonrası ABD'de, ülkenin en zengin sermayedarlarından Donald Trump'ın devlet başkanı olması ve popülist söyleminin şirket patronu söylemi ile iç içe geçmesi bunun başlıca örneklerinden biri olarak görülebilir. Türkiye örneğinde ise 2001 krizi sonrası iktidara gelen AKP'nin 2008 krizi sonrasında İslamcı büyük sermayeyi temsil etme özelliği daha da belirgin hale gelirken siyasi

lider Recep Tayyip Erdoğan ve ailesinin büyük sermaye sınıfının bir parçası olması gizlenmek istenen bir durum olmadı. Erdoğan'ın popülist söylemi de "ülkeyi bir şirket gibi yönetmek" öğesini içeriyor. Dolayısıyla her iki siyasi iktidarın da kendilerini sermaye sınıfından bağımsız gösterme kaygısı taşımadığı ve sermaye sınıfı ile özdeşleşmenin bir meşruiyet sorunu olduğunu düşünmediği görülüyor.

ABD'de Donald Trump ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan iktidarları arasında pek çok paralellik kurulabilir. Her iki liderin sermaye sınıfı ile organik ilişkilerinin yanı sıra yönetim tarzı, söylem ve politikalar konusunda pek çok ortak noktası bulunuyor. Her ikisi de devleti "bir şirket gibi yönetmek"ten bahsediyor, bakanlarını ya da kendilerine eşlik edecek yöneticileri önemli ölçüde sermaye sınıfı içerisinden seçiyor, neoliberalizmin yarattığı tahribatın halkta doğurduğu öfkenin bir sonucu olarak iktidara gelirken ve söylemde buna karşı mücadele ederken neoliberalizmin temel programı ile uyumlu politikaları hayata geçiriyorlar. Bu politikaların üzeri ise yoğun bir popülizmle, milliyetçi, ırkçı, dinci ya da muhafazakar ve kesin olarak otoriter bir söylemle örtülüyor. Bu söylemin bir diğer özelliği de kendinden önceki siyasetçileri ya da kapitalizmin daha "profesyonel" olarak nitelenebilecek siyasetçi modelini "elit" olarak kodlaması ve buna uygun olarak "elit-karşıtı" olduğunu iddia etmesi. Bu yazı, tüm bu benzerlikler arasından iki liderin sermaye-devlet ilişkileri açısından karşımıza çıkardığı yeni tabloya odaklanıyor.

Yazı, 2008 krizi sonrası karşımıza çıkan, sermaye sınıfı ile siyasi iktidarın özdeşleştiği bu iki örnekten yola çıkarak kapitalist devlette siyasi iktidar ile sermaye sınıfı ilişkisi konusunda mevcut teorileri yeniden gözden geçirmek gerektiğini ileri sürüyor. Yazının ana tezi, bu örnekler ışığında "devletin görece özerkliği"nin kapitalizmin asli bir özelliği olduğu tezinin geçerliliğinin sorgulanması gerektiği ve kapitalizmin belli dönemlerinde belli ihtiyaçlar üzerinden ortaya çıkan siyasi iktidar yapılarını, kapitalizmin "ideal" ya da "normal" yapısı olarak kodlamanın doğru olmadığı. Dolayısıyla, yazıda kapitalist devlette devlet aygıtı ve hakim sınıflar ilişkisine dair Ralph Miliband, Nicos Poulantzas, Simon Clarke, John Holloway ve Sol Picciotto gibi Marksist yazarların göreli özerklik, devlet yöneticilerinin sınıfsal kökenleri ve sermayenin ortak çıkarı üzerinden geliştirdikleri analizlere yer verilerek bu analizlerin 2008 krizi sonrası ortaya çıkan örnekleri açıklama gücü tartışılıyor. Bunun için yazı öncelikle ABD'de Donald Trump ve Türkiye'de AKP ve Recep Tayyip Erdoğan iktidarının devlet-sermaye sınıfı ilişkileri açısından sergiledikleri özellikleri ele alıyor.

## 1. "SİYASETÇİLEŞEN-SERMAYEDAR"[1]: DONALD TRUMP

2008 krizi sonrası sermayedar-devlet yöneticisi dendiğinde ilk akla gelen örnek ABD Başkanı Donald Trump. 2016 yılında ABD Başkanı seçilen Trump, Amerika'nın en zenginler listesinde 259. sırada yer alıyor (Forbes, 2018). Forbes dergisine göre, 2019 yılında Trump'ın serveti yaklaşık 3.1 milyar dolar ve bu servetin en büyük bölümünü emlak yatırımları oluşturuyor (Forbes, 2019). Trump'ın, ABD Başkanı seçildiğinde yönetimini oğullarına bıraktığı şirketlerinin değeri ise muhtemelen çok daha yüksek. Bu şirketler temel olarak emlak ve eğlence sektöründe faaliyet gösteriyor. Bunun dışında şirketlerin yatırım alanlarını finans, madencilik, ulaşım, sağlık, biyoteknoloji, gıda, telekomünikasyon ve internet gibi çok geniş bir yelpaze oluşturuyor. Yani Trump, günümüz kapitalizminin hakim büyük sermaye kesiminin önde gelen üyelerinden biri.

Sermaye sınıfı üyelerinin doğrudan devlet yönetiminde yer alması tek başına Trump'ın başkan olmasından ibaret değil. Trump iktidara geldikten sonra kritik bakanlıklara büyük sermaye sınıfından önemli isimleri atadı. Örneğin Ticaret Bakanı Wilbur Ross, ABD'nin en zenginlerinden (2016'da 232. sırada yer alıyordu) (Fuchs, 2017: 25). Hazine Bakanlığına atadığı Steven Mnuchin, Goldman Sachs'da uzun yıllar çalışmış bir eski bankacı. Mnuchin'in kişisel servetinin 400 milyon dolar olduğu tahmin ediliyor; bu servetin büyük bölümünü finansal yatırımlar, önemli bir kısmını da emlak yatırımları oluşturuyor (Alexander, 2019). Eğitim Bakanı Betsy DeVos ise kabinenin Trump'tan sonraki en zengin üyesi; Amway Şirketi'nin sahibi milyarder bir aileden geliyor. DeVos'un eşi ve çocukları ile 2 milyar dolarlık bir servet sahibi olduğu tahmin ediliyor (Fuchs, 2017: 25; Peterson-Withorn, 2019).

Sermaye sınıfının en güçlü üyelerinden Donald Trump'ın ABD Başkanı olmasını, sermaye ve devletin aynı kişide cisimleşmesi olarak nitelendirmek mümkün. Bu tespitten yola çıkan ve Trump'ı "siyasetçileşen-sermayedar" olarak adlandıran bir çalışma, "siyasetçileşen-sermayedar"ın ABD Başkanı olması ile birlikte sermaye sınıfının siyasi iktidar üzerinde doğrudan etkili olduğu bir dönemin başladığını ileri sürüyor (Fuchs 2017: 14-15). Burjuvazinin pek çok ülkede egemen sınıf haline geldiği iki yüzyılı aşkın süreçten bu yana devletin ya da siyasal alanın sınıfların hakimiyetinden arınmış, "özerk" bir alan olarak görüldüğü ya da gösterilmeye çalışıldığı düşünülürse, sermaye ve devletin aynı kişide cisimleşmesinin önemi anlaşılabilir. Girişte de belirtildiği gibi, eleştirel devlet teorisinin başlıca sorunsallarından birini de devletin bu "görece özerkliği"

[1] Bu kavramı bir sermayedar olarak Donald Trump'ın ABD Başkanı oluşunu Marksist devlet teorileri açısından inceleyen Christian Fuchs'dan aldım, İngilizcesi "*politician-turned-capitalist*" (Fuchs, 2017: 14).

oluşturuyor. Bu "görece özerklik" büyük ölçüde siyaset alanının ekonomi alanı ile birebir örtüşmemesine, ekonomide hakim olan sınıfın siyasal alanda ya da somut olarak devlet yönetiminde doğrudan yer almamasına dayandırılıyor. Dolayısıyla, Trump örneğinde sermaye ve devletin aynı kişide cisimleştiğini kabul edersek, bunun devlet-sınıflar ilişkisinde yeni bir yapılanmaya denk düştüğü ortada. Bu yeni yapılanmayı açıklamakta devleti sermaye sınıfının doğrudan bir aracı olarak gören "araçsalcı" olarak adlandırılan teorilerin ve de devletin sermaye sınıfının çıkarlarını savunmasının yapısal süreçler sonucu gerçekleştiğini ve dolayısıyla politika alanın sermayenin nesnel çıkarlarından görece özerk olarak işlediğini ileri süren "görece özerklik" teorilerinin yetersiz kaldığını ileri sürenler mevcut (Fuchs 2017: 14-15). Buna aşağıda ayrıntılı şekilde değineceğim.

Sermaye sınıfının bir üyesinin devlet yönetimini doğrudan ele almasının sonuçları iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, bunun sermaye sınıfının kendi iç ilişkileri, çelişkileri ve dinamikleri açısından yaratacağı durumdur. Bu durumda kendi sınıflarının bir üyesi olarak Trump'ın siyasal iktidarı elinde bulundurması ve ABD politikalarına yön verecek olmasının, ABD sermaye sınıfının çıkarlarını daha iyi temsil edip edemeyeceği sorusu akla gelir. İkincisi ise bu durumum kapitalizmin devamı ve bekası açısından orta ve uzun vadeli bir çözüm getirip getiremeyeceği ya da 2008 krizi gibi kapitalizmin içine girdiği ekonomik ve yönetsel krize bir çözüm teşkil edip edemeyeceğidir.

Bunlardan ilkini ele aldığımızda, Trump'ın sermaye içerisinden bir isim olarak sermayenin iç bütünlüğünü sağlayıp sağlamayacağı, ya da sermaye sınıfının bir bütün olarak çıkarlarını gözetip gözetemeyeceği sorusunun net bir cevabı olmadığını görüyoruz. Kapitalizmin rekabetçi doğası gereği sermayedarların öznel çıkarlarının genelde birbiriyle sürekli çatışma içerisinde olduğu ve her sermayedarın öncelikli olarak kendi çıkarını düşündüğü gerçeğini göz önünde bulunduracak olursak, Trump'tan bağımsız olarak sermaye sınıfının birliğinin ne derece sağlanabileceği ayrıca sorgulanabilir. Esasında, Trump'ın Amerika'nın zengin kesimlerinden önemli bir seçim desteği aldığı düşünülüyor. Bir araştırmaya göre Trump'ın Amerikalı varlıklı kesimlerden (yılda 250.000 dolar ve üzeri kazananlar) aldığı oy oranı Clinton'a göre daha yüksek. Ancak yine aynı araştırmaya göre daha çok, genç ve zengin şirket yöneticilerinin yaşadığı Manhattan'da Trump, Clinton'ın çok gerisinde oy almış gözüküyor. Buradan çıkan sonuç Trump'ın neoliberalizmin koşulsuz büyümesinden kazanan sermaye kesimleri arasından değil Amerika'nın daha geleneksel ve son birkaç on yıl içerisindeki ekonomik gelişmelerden olumsuz etkilenmiş şirket sahibi zengin kesimleri tarafından desteklendiği şekilde (Hughes, 2017). Trump'ı ulusaşırı sermaye sınıfının bir üyesi olarak değerlendiren Robinson'a göre ise, ulusaşırı sermaye Trump'ın ekonomi konusundaki adımlarından memnun ancak onun

neo-faşist yönelimlerinden ve siyaset tarzından endişe duyuyor (Robinson 2019: 176). Dolayısıyla, Trump'ın temsil ettiği çözümün tüm sermaye kesimlerini eşit derecede tatmin etme şansı olmadığını söylemek mümkün.

Öte yandan, Trump'ın politikalarını belirlerken sınıf içi çekişmelerin ötesinde bir sınıf bilinci ile hareket ettiğini düşünmek için elimizde pek çok neden var. Örnek olarak, Trump'ın ABD ekonomisinin içinde bulunduğu krizi "korumacı" politikalarla çözme vaadini ve bu yoldaki uygulamalarını alabiliriz. Bu başlıkta, çelik endüstrisi alanında korumacı gümrük tarifesi politikası Trump'ın en çok tartışılan kararlarından biri oldu. Çelik alanında yüksek gümrük tarifeleri uygulaması, ABD'de ucuz çelik ithalatına dayalı üretim yapan sermayedarlar tarafından tepkiyle karşılandı. Öte yandan bu politikanın asıl amacının krizin işçi sınıfında yarattığı öfkeyi hafifletmek olduğu görülüyordu (Robinson 2019: 177-178). Dolayısıyla Trump, sınıfdaşlarının kısa vadeli somut ekonomik çıkarlarını feda ederken ABD kapitalizmini olası bir işçi sınıfı ayaklanmasından korumaya çalışıyor gibi görünüyor. Bu durum, ABD işçi sınıfının giderek yoksullaşması ve daha fazla işsizlik tehdidi altında kalması gibi neoliberal politikaların sonuçları karşısında doğacak tepkiyi, muhafazakar-faşist ideoloji ve hareketlere kanalize ederek buradan sistem karşıtı bir hareketin doğmasını engellemeyi amaçlayan, Trump'ın -korumacı ekonomi politikalarının da bir parçası olduğu- milliyetçi ve yabancı düşmanı söylemi ile de uyum içerisinde. Son dönemde giderek daha fazla görüldüğü gibi, kriz sonrası ortamda sistem karşıtı bir hal alabilecek ayaklanmalar tüm kapitalist ülkelerde oldukça büyük bir olasılık. Dolayısıyla, "siyasetçileşen-sermayedar" olarak Trump'ın, kapitalizmi emekçi sınıflardan gelebilecek bir tehdide karşı koruma güdüsüyle hareket ettiğini ya da krize orta-uzun vadeli çözümler aradığını söyleyebiliriz ki bu durum devletin sermaye sınıfının kendi-için-sınıf olmasının bir tezahürü olduğu tespitini de doğrular nitelikte.

Buna karşılık, Trump'ın politikalarında söylem ile pratiği birbirinden ayırt etmek gerekiyor. Trump'ın bazı sermaye kesimlerini endişelendiren korumacı ekonomi politikaları ve dış ticarete dönük kısıtlamalarının popülist söyleminin unsurları olmaktan öteye gitmediği, bunlarla ilgili uygulamaların ekonominin genelinde çok küçük değişiklikler getireceği ve Trump'ın neoliberalizmin temel yönelimlerini sürdürdüğü görülüyor (Bessner ve Sparke, 2017: 1219-1220). Trump, 2018 yılında geçirdiği vergi yasası başta olmak üzere, özellikle çevrecilik konusunda şirketlere maliyet yükleyen ya da şirketlerin elini bağlayan kısıtlamaların kaldırılması gibi sermayedarları rahatlatan ve sermayenin önünü açan pek çok yeni yasa ve uygulamaya imza attı (Jacobin, 2018). Dolayısıyla, popülist ve faşizan söyleminden arındırıldığında, Trump'ın politikalarının

neoliberalizmin genel yönelimlerinden saptığını ya da bambaşka bir alternatifi gündeme getirdiğini söylemek mümkün değil.

Trump'ın "siyasetçileşen-sermayedar" olarak devlet başkanı olmasının gündeme getirdiği bir diğer soru da, bu olguyu dünya kapitalist sistemi açısından bir süredir içinde bulunulan krize bir çözüm çabası olarak mı değerlendirmek gerektiği yoksa bunun bizzat kapitalizmin yönetim krizine işaret edip etmediği. ABD'de bazı kesimler Trump'ı ülkenin ekonomik sorunlarını çözecek bir lider olarak görürken Trump'ın başkanlığının meşruiyeti hem sokakta halk tarafından hem de ABD siyasetinin üst düzey organlarında (Temsilciler Meclisi'ndeki azil soruşturması ve Trump'a karşı açılan görevi kötüye kullanma dava ve soruşturmaları gibi) sorgulanmaya devam ediyor. Trump, neoliberalizmin krizine yine neoliberal politikalar çerçevesinde bir çözüm getirme iddiasında olsa dahi, kendisinin kapitalizme yeniden istikrar kazandıracak "gerçek bir çözüm" olduğuna dair fazla bir inanç yaratmış gibi görünmüyor. Örneğin, Robinson "Trumpizm"i devlete meşruiyetini yeniden kazandırmak için yapılmış "çelişkili bir deneme" olarak nitelendiriyor (Robinson, 2019: 176). Wendy Brown ise Trump için neoliberalizmin yarattığı bir "Frankeştayn" nitelemesini yapıyor; Brown'a göre Trump neoliberalizmin bilinçli bir ürünü olarak ortaya çıkmadı, onun başarısızlık ve tıkanmalarının ortaya çıkardığı "yeni" bir durum oldu (Brown, 2019: 9-10). Devlet-sermaye sınıfı ilişkileri açısından baktığımızda ise Trump'ın oldukça radikal bir çözüm çabasını temsil ettiği ortada. Yerleşik siyaset teamüllerine ve siyasetçi modellerine karşı sermayedar kimliği ön planda bir siyasi lider, özünde liberal ama aynı zamanda otoriter ve faşizan bir söylemle ABD toplumunda krizin yarattığı öfkenin kapitalist sistemin kendisine yönelmesinin önünü almaya çalışıyor. Bu "çelişkili" çözüm çabasının başarılı olup olmadığını henüz bilemiyoruz ancak özel bir meşruiyet krizi yaratmış gibi de görünmüyor.

Devletin sınıf niteliği açısından değerlendirdiğimizde ise Trump iktidarının bize söylediği devletin göreli özerkliğinin kapitalizmde "norm" olarak tanımlanamayacağı ve sermaye sınıfının devlet iktidarında oynayacağı rolün miktarını sınıf mücadelelerinin verili anının belirleyeceğidir. Bununla birlikte, kriz sonrası ortaya çıkan bu sermayedar-siyasetçi modeli ile kapitalist toplumun yönetilebilirliğinden çok yönetilemezliğinden bahsetmemiz gerekiyor. Başka bir ifadeyle, kapitalist devlet, sermayenin ortak çıkarlarını temsil edecek ideal bir temsilci belirleyebilecek ve her koşulda sermayenin çıkarlarını tüm toplumun çıkarları olarak yansıtabilecek ve sınıflar karşısında tarafsız bir görüntüyü koruyacak "ideal" bir devlet yönetim modeli ortaya çıkarıp bunu sonsuza dek sürdürebilecek bir sistem olmaktan uzak görünüyor.

## 2. "SERMAYEDARLAŞAN-SİYASETÇİ": RECEP TAYYİP ERDOĞAN

Türkiye örneğine geçersek, öncelikle yanıtlamamız gereken soru "siyasetçileşen-sermayedar" olarak ABD Başkanı Donald Trump ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında, devlet yönetiminin sermaye sınıfı ile örtüşmesi açısından bir paralellik kurmanın ne derece doğru olduğudur. Bunun için öncelikle Türkiye'de devlet-sınıflar ilişkisi, özel olarak da AKP hükümeti-sermaye sınıfı ilişkisi açısından yanlış olduğunu düşündüğüm ancak yaygın olarak kullanılan değerlendirmeler ile başlayalım.

Türkiye'de devletin ekonomi politikaları, tarihi ya da güncel açıdan değerlendirilirken, devlet ve burjuvazi arasında sürekli bir karşıtlık görmek ve devletin burjuvazi karşısında hep daha güçlü olduğunu varsaymak yaygın bir eğilimdir. Kapitalizmin ve ona bağlı sosyal sınıfların Türkiye'de geç gelişmesinden yola çıkılarak, devlet iktidarı, bürokrasi ya da ordu ile özdeşleştirilir (doğrudan iktidarda olmadığı dönemler de dahil) ve bu kesinlikle özerk olarak algılanan devletin kendisini sınıfların üstünde konumlandırdığı, gerektiğinde burjuvaziyi kendisinin yarattığı ve kendi yarattığı bu burjuvazi üzerinde tam bir tahakküm kurduğu, bazen de (kendisine kafa tutmaya kalktığında) burjuvazi ile bir düşmanlık ilişkisi içerisinde olduğu ileri sürülür. Yani devlet aygıtının göreli özerkliğini değil, kendi amaçlarına ve çıkarlarına sahip tam bağımsızlığını varsayan bir anlayış söz konusudur.

AKP iktidarı söz konusu olduğunda ise, yukarıdaki değerlendirmeyi temel alan bir yaklaşımla, devletin yarattığı ve ona bağımlı olduğu ileri sürülen geleneksel/laik/Batıcı gibi farklı şekilde adlandırılan[2] ve TÜSİAD'da örgütlü büyük sermaye grupları ile AKP hükümeti arasında, yine devletin sınıfsal karakterini göz ardı eden ve yalnızca ideolojik çatışmayı merkeze koyan bir karşıtlık kuran çalışmalara sıkça rastlıyoruz. İslamcı ideolojisinden yola çıkarak AKP'nin "laik burjuvazi" ya da geleneksel büyük sermayenin karşısında konumlandığı varsayılır ve bu şekilde AKP'nin bir siyasi özne olarak sınıfsal kökeninin ve karakterinin üzeri örtülmüş olur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özellikle geleneksel büyük sermayedarlar örgütü TÜSİAD'ı (kimi zaman İstanbul burjuvazisi olarak da adlandırarak) hedef alan açıklamaları, "hükümet-sermaye sınıfı çatışması" gibi kapitalist toplumda iktidar gücünün sınıflardan bağımsız bir yapı olduğunu varsayan bir okumaya neden olabiliyor. Bu bağlamda örneğin, Ayşe Buğra ve Osman Savaşkan'ın AKP döneminde iktidar gücü kullanılarak bazı sermaye gruplarına nasıl kaynak aktarıldığını anlatan çalışması, son dönemde büyüyen bu sermaye grupları ve siyasi iktidar arasındaki ilişkiye dair değerli ve

[2] Ben bu makalede geleneksel büyük sermaye adlandırmasını tercih ediyorum.

kapsamlı bilgiler vermekle birlikte siyasi iktidarı sermayeden bağımsız (hatta onunla patronaj ilişkisi içerisinde) bir aktör olarak değerlendiriyor. Buğra ve Savaşkan'ın değerlendirmesinde "iş dünyasındaki aktörler" de devlet de, hem siyaset hem de ekonomi alanında rol oynayan bağımsız aktörler olarak etkide bulunuyorlar (Buğra ve Savaşkan, 2015: 28).

AKP iktidarını sınıfsal olarak analiz eden çalışmaların önemli bir kısmı ise AKP'nin daha çok siyasi pratiği üzerinde duruyor. Bu bağlamda, hükümetin otoriter uygulamalarından yola çıkarak AKP iktidarının bir Bonapartizm örneği olarak değerlendirilmesine sıkça rastlıyoruz. Dolayısıyla AKP, gücünü burjuvaziden değil toplumun burjuvazi dışındaki kesimlerinden alan ancak yine de burjuvazinin çıkarlarını koruduğu için burjuvazinin kabul etmek zorunda kaldığı sınıf temeli olmayan bir siyasi oluşum olarak nitelendiriliyor.[3] AKP Hükümeti'nin TÜSİAD üyesi sermayedarları hedef alan açıklamalarına ve devletin kullandığı fiziksel gücün artışına bakarak "göreli özerkliğe" fazlaca vurgu yapıldığını da görüyoruz. Örneğin, Şebnem Oğuz'un "Türkiye'de siyasi rejimin 2010-2011 dönemecinden itibaren otoriter devletçilikten olağanüstü bir devlet biçimine evrildiği, Suruç katliamından sonra ise bu olağanüstü devlet biçiminde faşizme özgü özelliklerin ağır bastığı" ileri sürülen çalışmasında bu süreçte devletin göreli özerkliğinin arttığına dikkat çekiliyor. Oğuz'un Poulanztas'ın faşizm üzerine değerlendirmelerinden yola çıkarak yaptığı "olağanüstü devlet biçimi" tanımına göre "Olağanüstü devlet biçimlerinin olağan devlet biçimlerinden temel farkı seçimlerin askıya alınması, hukuk devletinden polis devletine geçilmesi, fiziksel şiddetin ön plana çıkması, devletin sermayeden görece özerkliğinin artması ve devlet aygıtlarının iç hiyerarşisi ile temel işlevlerinin dönüşümüdür". Oğuz'un değerlendirmesine göre, "AKP iktidarının Suudi Arabistan ve Katar'la yaptığı ittifaktan aldığı güç, hem ABD'den hem de özellikle Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) çevresinde örgütlü büyük burjuvaziden görece özerkliğini artırmıştır."; "Körfez sermayesiyle giderek derinleşen işbirliği eklenmiş ve söz konusu işbirliği devletin büyük burjuvaziden görece özerk davranma kapasitesini daha da yükseltmiştir" (Oğuz, 2016: 82, 89, 102). Oğuz'un değerlendirmelerindeki "hukuk devletinden polis devletine geçilmesi, fiziksel şiddetin ön plana çıkması" gibi tespitlere katılmak mümkün olmakla birlikte, aşağıda iddia edileceği gibi 2008 sonrası Türkiye'de devletin büyük burjuvaziden görece özerkliğinin arttığı değil tam tersine siyasi iktidarın neredeyse İslamcı büyük sermaye grupları ile özdeşleştiği bir yönelim söz konusudur.

[3] Çok basitleştirilmiş bir örneği için bkz. Soydan, 2019.

Bu yazı yukarıda kısaca bahsedilen çözümlemelerden farklılaşan bir tespitten yola çıkıyor. AKP, burjuvazinin kendi çıkar çatışmalarını çözümlemek ya da ekonomik/toplumsal krizleri çözmek üzere iktidarı devrettiği sınıf temeli belirsiz bir siyasal özne değil. AKP'yi büyük burjuvaziye kafa tutan KOBİ'lerin, yani küçük ve orta ölçekli sermayedarların siyasi temsilcisi olarak görmek de tam anlamıyla gerçeği yansıtmayan, yetersiz bir tespit olarak nitelenebilir. AKP döneminde devlet-sermaye sınıfı ilişkilerinin bir bütün olarak farklılaşmasından değil, sermaye sınıfının farklı gruplarının devlet gücü içerisinde farklı konumlanmalarından doğan sermaye grupları arası bir çıkar çatışmasından bahsetmemiz daha doğru gözüküyor. 2002'den beri iktidarda olan bu partiyi, sermaye sınıfının bir kesiminin çıkarlarının savunucusu, kendi liderliği içerisinde de bu kesimden üyeler barındıran, dolayısıyla sermaye sınıfının bir kesimi ile organik bağları olan bir siyasi özne olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla Türkiye'de geleneksel büyük sermaye olarak adlandırılan TÜSİAD'ın temsil ettiği sermaye kesimine düşmanca bir tutum alırken AKP, büyük sermaye düşmanlığı dürtüsüyle değil, kendi temsil ettiği sermaye kesiminin çıkarlarının savunucusu olarak hareket ediyor.[4] Fatih Altaylı'nın bir dönemin büyük medya patronu olarak bilinen Aydın Doğan'ın başına gelenleri anlattığı anekdot bunu iyi bir şekilde ortaya koyuyor. Büyük sermayenin önde gelen isimlerinden Aydın Doğan sahibi olduğu Petrol Ofisi'nin Ceyhan Rafinerisi için hükümetten bir türlü ruhsat alamaz. Aynı sektörde kendisi ile rekabet eden Çalık Grubu ise hükümetle olan yakınlığı hatta daha açık ifade edecek olursak Erdoğan ailesi ile olan organik bağı nedeniyle kolaylıkla ruhsat alabilmektedir. Aydın Doğan'ın şirketinin yabancı ortağının (bir Avusturya şirketi olan OMV) yöneticisi ruhsat sorununu çözmek üzere o dönem Başbakan Erdoğan ile bir görüşme gerçekleştirir. Fatih Altaylı'nın anlatımına göre o görüşmede Erdoğan Avusturyalı işadamına, "Siz Türkiye'de yanlış adamla ortaklık yaptınız. Siz Doğan'la ortak olduğunuz müddetçe herhangi bir yatırım için bizden izin alamazsınız. Rafineri izni almayı hayal bile etmeyin" der ve rafineri izni olan Çalık'la ortaklık yapmasını önerir (Tanyılmaz, 2013: 148-49). Dolayısıyla Erdoğan'ın müdahalesi ve Doğan'a gösterdiği düşmanlık[5], büyük sermayeye karşı bir düşmanlık değil, sermaye grupları arasındaki rekabete özgü bir tutumdur.[6]

[4] Benzer bir argüman için bkz. Tanyılmaz, 2013.

[5] AKP ve Doğan grubu arasındaki husumet için bkz. Buğra-Savaşkan, 2015: 159.

[6] Bu tutumun Türkiye tarihinde AKP'ye özgü olmadığını da eklemek gerekiyor. Korkut Boratav, Erdoğan'ın hükümetle siyasi ya da diğer konularda ters düşen büyük sermaye gruplarını vergi ve adalet mekanizmasını kullanarak cezalandırmasını, neoliberalizmin ilk "altın yılları"nda ANAP lideri Turgut Özal tarafından hayata geçirilen bir uygulamayı geliştirerek kullanması olarak tanımlıyor. Özal da Erdoğan gibi ekonomi alanındaki karar alma mekanizmalarını kullanarak belli sermaye gruplarını ödüllendiriyor ya da saf dışı bırakıyordu. Erdoğan buna bir de "cezalandırma" uygulamasını eklemiş oluyor (Boratav 2016: 7).

Bu noktada, AKP'nin hangi sermaye kesiminin[7] temsilcisi olduğunu doğru bir şekilde tanımlamak gerekiyor. Bu konuda ağır basan görüş AKP'nin "Anadolu sermayesi"[8] adı da verilen, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin dışında kalan şehirlerde, iş yaşamı din ve cemaat bağlantıları ile iç içe geçmiş küçük ve orta ölçekli sermayedarların partisi olduğudur. AKP'nin yoğun olarak bu kesimden oy aldığı ve kökeni olan Milli Görüş hareketine bağlı partilerin geleneksel olarak bu tabana yaslandıkları doğrudur. Ancak AKP'nin siyasi alanda çıkarlarını temsil ettiği sermaye kesimi bana kalırsa, daha çok son on yıllar içerisinde büyüyen (Tanyılmaz, 2013: 165; Öztürk, 2013: 196), yine İslami referanslar ile iş hayatını birleştiren ve ekonomik rekabeti büyük ölçüde AKP iktidarı sayesinde lehine çeviren "İslamcı" olarak adlandırılabilecek büyük sermayedir.[9] Buğra ve Savaşkan'ın çalışması AKP döneminde yükselen on kadar sermaye grubu tespit ediyor.[10] Son dönemde özellikle devlet ihaleleri ve teşvikleri, özelleştirmeler ya da yurtdışında hükümetin desteği ile aldıkları işlerle büyüyen bu sermaye gruplarının büyük bölümünün Erdoğan ailesi ve AKP yöneticileri ile organik bağları söz konusu. Aynı zamanda, bu sermaye kesiminin ekonomik çıkarları, görünen o ki TÜSİAD tarafından temsil edilen geleneksel büyük sermaye kesimi ile çatışma halindedir. Kimi yazarlara göre iki sermaye kesimi arasındaki ayrışma sermaye birikiminin ve sömürünün hangi koşullar ve hangi politikalar altında gerçekleşmesi gerektiği konusunda yaşanmaktadır (Tanyılmaz, 2013: 154). Aydın Doğan örneğinde görüldüğü gibi çatışmanın özellikle devlet kaynaklı olarak ortaya çıkan ranttan pay alma konusunda olduğu da düşünülebilir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2018 yılında açıkladığı kişisel serveti on milyon Türk Lirası idi (Gerçek Gündem, 2018). Bu miktar Erdoğan'ı zengin bir insan yapmaya yeter ama Erdoğan'ı esas olarak büyük sermayenin organik bir üyesi yapan yukarıda saydığımız İslamcı büyük sermaye gruplarından önemli bir kısmı ile aile bağları üzerinden doğrudan ilişkili olmasıdır. Erdoğan'ın sermayedarlığı

[7] Bu kesimleri "fraksiyon" olarak adlandırmamamın sebebi, fraksiyonun Marksist yazında sermayenin üretim sürecinde farklılaşan ticaret, sanayi sermayesi gibi farklı kesimlerini adlandırmak için kullanılması; oysa ki geleneksel ve İslamcı olarak adlandırdığımız farklı sermaye kesimleri arasında böyle bir ayrım bulunmamasıdır.

[8] AKP'nin dayandığı sermaye sınıfı kesiminden bahsederken Anadolu sermayesi adlandırmasının gerçeği yansıtmadığına dair bkz. Sönmez, 2008.

[9] İslamcı büyük sermaye üzerine yazan Özgür Öztürk'e göre de "AKP muhafazakar burjuvazinin ve özellikle de bu grubun büyük sermaye kesiminin çıkarlarını temsil etmektedir" (Öztürk, 2013: 207). Kurtar Tanyılmaz'a göre de "AKP hükümeti 'ahbap-çavuş kapitalizmi' ile bu sürecin yaratıcısı değil, bu sürecin çelişkilerinden yararlanarak büyüyen bir sermaye fraksiyonunun temsilcisi konumundadır" (Tanyılmaz, 2013: 159).

[10] Buğra ve Savaşkan'ın çalışmasında tespit edilen on sermaye grubu: Çalık Holding, İÇ Holding, Cengiz Grubu, Ethem Sancak, Fettah Tamince, Kiler Grubu, Kalyon Grubu, Kuzu Ailesi, Cihan Kamer ve Akın İpek. AKP ve Fethullah Gülen cemaati arasındaki anlaşmazlıktan sonra bu sermaye gruplarından Fethullahçı tarafta yer alanları, örneğin Akın İpek'i bu listeden çıkartmak gerekiyor.

Büyükşehir Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde Türkiye'nin gıda alanındaki en büyük holdinglerinden biri olan Ülker (bugünkü adıyla Yıldız) holding bünyesinde başlıyor görünüyor. Daha sonra Erdoğan'ın sermaye bağlantılarının kendi üzerinden değil, aile bireyleri üzerinden geliştiğini görüyoruz. Erdoğan'ın damadı ve aynı zamanda Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak Çalık Holding'in yedi yıl boyunca genel müdürlüğünü yürütmüştü[11]. Diğer damadı Selçuk Bayraktar ise İHA olarak bilinen insansız hava aracı üreten ve devletin savunma ihtiyaçlarını karşılayarak büyüyen bir şirketin başında bulunuyor. Erdoğan'ın bir oğlu büyük bir deniz taşımacılığı şirketinin sahibi, bir diğer oğlu ve gelini Kamer Holding ile birlikte Atagold şirketinin ortağı idi.[12] Daha derinlemesine bir araştırma Erdoğan ailesi ve büyük sermaye arasında daha fazla doğrudan bağlantıyı ortaya koyacaktır. Ancak bu kısa liste bile Erdoğan'ın "sermayedar-siyasetçi" olarak nitelenmesi için yeterlidir. Trump ile karşılaştırıldığında aradaki fark Trump'ın önce büyük bir sermayedar sonradan siyasi iddia sahibi olması iken, Erdoğan'ın sermayedarlaşma sürecinin siyasi kariyeri sırasında gerçekleşmesidir.

Öte yandan, Trump örneğinde gördüğümüz gibi, Erdoğan da bakanlarını dikkat çekici oranda sermaye sınıfı üyelerinden seçmektedir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin hemen ardından kurulan Bakanlar Kurulu'nda 16 üyeden 5'i doğrudan sermayedarlardan oluşuyor. Sağlık Bakanı Türkiye'nin en büyük özel hastanelerinden birinin sahibi iken, Eğitim Bakanı özel okul sahibi, Turizm ve Şehircilik Bakanı büyük bir tur şirketi ve lüks otel zinciri sahibi, Tarım ve Orman Bakanı Türkiye'nin en büyük şirketlerinden birinde yönetim kurulu üyesi, Ticaret Bakanı altyapı projeleri hazırlayan bir büyük şirketin ortağıdır (Bianet, 2018). Bunun yanı sıra "11 kişilik Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu'nda Petrol Ofisi'nin eski CEO'su, Tekfen Holding Bağımsız Yönetim Kurulu üyesi, Halkbank Yönetim Kurulu üyesi ve bir İslami Finans uzmanı akademisyen yer alıyor." [13] (Güzelsarı, 2019).

Devletin sermaye temelli sınıf karakterinin daha belirgin hale gelmesiyle birlikte, devletin kamu yönetiminde özel sektörün yönetim ve örgütlenme

[11] Çalık, AKP tarafından en fazla kaynak aktarılan sermaye grubu gibi duruyor. 2002 ile 2008 arasında varlıkları 1 milyar dolardan 4.4 milyar dolara yükselmiş görünüyor (Öztürk, 2013: 202).
[12] Bu şirketin satış değerinin 2007 ile 2008 arasında 11 kat arttığını da not etmek gerekiyor (Buğra ve Savaşkan, 2015: 156).
[13] Bunlara bir de Erdoğan ve kabine üyelerinin, kendilerini tüm sınıflardan bağımsız ve tarafsız bir konuma yerleştiren bir siyasetçi/devlet yöneticisinden çok, tam anlamıyla bir sermayedar duyarlılığıyla yaptıkları konuşmaları ekleyebiliriz. Örneğin Erdoğan 2010 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: "İstanbul sermayesi nedense işin başından itibaren bizimle para kazanmada anlaştı ana siyasette anlaşamadı. Anadolu sermayesini aralarına almadılar… Fakat isteseler de istemeseler de Türkiye'de sermaye artık ciddi manada el değiştirmeye başladı. Bu bizim için çok önemli bir güven kaynağı." (Cumhuriyet, 10 Eylül 2010, aktaran Tanyılmaz, 2013: 144).

tekniklerini kullanmasını temel alan "devletin şirketleşmesi" tespiti de önem kazanıyor. Devletin ve toplumun bir anonim şirket gibi yönetilmesi durumu sermayedar-siyasetçinin devlet yönetiminin en üst noktalarında kendisini göstermesi ile uyumlu bir süreç olarak değerlendirilebilir. Recep Tayyip Erdoğan'ın "Devlet, anonim şirket gibi yönetilmelidir. Aksi takdirde bürokratın, teknokratın eline avucuna düşersin, ülkeyi de doğru yönetemezsin" (Güzelsarı, 2019) sözleri "devletin şirketleşmesi" eğilimini yansıttığı kadar devlet yönetiminin tarafsız profesyonellere bırakılmasının bugün özel olarak tercih edilmeyen bir durum olduğunu da kanıtlar nitelikte.

Bu tespitlerden yola çıkarak, Trump için yukarıda sorduğumuz sorunun aynısını AKP hükümeti ve Erdoğan için de sorabiliriz: bu partinin elindeki siyasi iktidar, belli bir sermaye kesiminin çıkarlarına hizmet ediyorsa, bu durum sermayenin diğer kesimleri açısından tehlike teşkil etmez mi? Ya da daha farklı ifade edersek, AKP hükümeti, sermayenin belli bir kesiminin temsilcisi olarak bir bütün olarak sermaye sınıfının orta-uzun vadeli çıkarlarını temsil etme ve koruma kabiliyetine sahip midir? AKP döneminde devlet-sınıflar ilişkisi üzerine çalışanlar genelde bu soruya ikili bir yanıt veriyor. Bir yandan, aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere, AKP'nin "kapkaççı" olarak nitelenen bir sermaye kesiminin çıkarlarını gözetmesinden hareketle kapitalist sistemi doğal seyrinden çıkardığı, dolayısıyla da tehlikeli sulara doğru yol aldığı yönünde analizler yapılırken diğer yandan da AKP'nin temsil ettiği sermaye kesiminin çıkarlarının yanı sıra sermaye sınıfının bir bütün olarak çıkarlarını temsil etme durumunun kaybolmadığı, büyük sermayenin önemli bir kesiminin bu nedenle AKP iktidarını en azından "kabul edilebilir" bulduğu dile getiriliyor. Siyasi iktidarı, Poulantzas'ın "iktidar bloğu" kavramı aracılığıyla analiz eden çalışmalara göre ise AKP, iktidar bloğunun iç dengelerini gözeten ve zaman zaman teraziyi kaydırsa da bloğun birliğini sağlamayı başaran bir parti olarak karşımıza çıkıyor (Bekmen, 2014: 48-49).

Öncelikle, AKP iktidarından bahsederken ekonomi politikalarında 2008 krizi sonrası bir dönüşüm yaşandığının altını çizmemiz gerekir. Buna bağlı olarak, AKP hükümeti-sermaye sınıfı ilişkilerinin seyri de 2008 öncesi ve sonrasında farklılıklar gösteriyor. 2001 krizinin hemen ardından iktidara gelen AKP, Kemal Derviş'in mimarı olduğu neoliberal ekonomi programını başarılı bir şekilde hayata geçirirken geleneksel büyük sermaye ile arasında ihtilaftan çok bir uyum söz konusuydu. Sönmez'e göre AKP:

> "2001 krizinden büyük yaralar alan İstanbul'un büyük sermayedarları ile seçimler öncesi görüşmeler yapmış, destekler almıştır. Karamehmet, Toprak, Süzer bunlar arasındadır. AKP, iktidar olur olmaz IMF ile olan anlaşmalara paraf atmış ve herkesi şaşkına çeviren bir sadakat ve ortodokslukla neoliberal

> politikaları uygulamış, AB uyum politikalarının "reformları"nı büyük bir gayretle gerçekleştirmiştir. Bu icraatla "İstanbul Sermayesi"nin takdirini kazanmış ve hiç mi hiç didişmemiştir. Teslim edelim; TÜSİAD da bu icraatı hep takdir etmiş, hatta Gül'ün cumhurbaşkanlığını bile tartışma konusu yapmamış, 2007 seçimlerinde de çoğu TÜSİAD üyesi AKP için oy kullanmıştır" (Sönmez, 2008).

Yine Sönmez'e göre bu ittifakın bozulmasının sebebi AKP'nin siyasal İslam'ı ön plana çıkarması ile birlikte "TÜSİAD'ı rahatsız eden toplumsal kutuplaşma ve ekonomide, siyasette var olduğu iddia edilen istikrarın kaybolmaya başlaması, AB rotasından çıkılmasıdır" (Sönmez, 2008). Eleştirel yazında bu tespitin genel olarak paylaşıldığını söylemek mümkün. Bir başka yazara göre de AKP 2002-2007 döneminde neoliberal programı sadık bir şekilde uygulayarak hem büyük sermaye, hem emekçiler ve hem de silahlı kuvvetler nezdinde meşruiyet kazandı. Ancak 2008 krizi sonrası uyguladığı keyfi ve politize politikalar "büyük burjuvazi ile AKP arasındaki çatlakların su yüzüne çıkmasına neden oldu" (Erol, 2016: 2). Bir diğer yazar da, 2008 sonrası Merkez Bankası'nın özerkliği, bürokrasinin ve ekonomi yönetiminin akılcılaştırılması ve profesyonelleştirilmesi gibi uygulamalardan da geri adım atıldığının altını çizerek, AKP'nin ekonomik krize devlet iktidarını merkezileştirerek yanıt verdiği yani iktidarı tam olarak kendi tekeline aldığı tespitini yapıyor (Bekmen, 2014: 68).

Dolayısıyla 2008 öncesinde AKP hükümeti ve geleneksel sermaye arasında zaman zaman gerilimler yaşansa da AKP'nin bir bütün olarak sermaye sınıfının çıkarlarını savunma ve ortak programı hayata geçirme misyonunun ön planda olmasıyla, bu iki özne arasında çatışmadan çok uyum ilişkisi söz konusuydu. Ancak 2008 krizi sonrası AKP'nin ekonomi politikalarına daha çok yolsuzluk ve kapkaççılığın damga vurduğu tespitleri önem kazanıyor. Örneğin, AKP döneminde sistematik ve kurumsal olarak gerçekleştirilen yolsuzlukların, Türkiye'de burjuva devletin radikal bir dönüşümden geçtiğini gösterdiği değerlendirmesi yapılıyor. Buna göre devlet ve bir grup işadamı arasında yolsuzluk üzerine kurulu ilişki, kamu otoritesini özelleştirirken, diğer yandan da devletin sınıflar nezdinde görünürdeki tarafsızlığını sorgulamaya itiyor (Bedirhanoğlu, 2015: 7). Boratav, bu dönüşümü daha da radikal bir şekilde değerlendirerek, AKP'nin kapitalist sistemin "normal" işleyişinin dışına çıktığı tespitini yapıyor. Boratav'a göre Türkiye'de bugün devlet yönetimi bir takım "kapkaççı"lar[14] tarafından ele geçirilmiş durumda; öyle ki AKP'nin rant dağıtım mekanizmalarını kullanma tarzı ve yolsuzluk uygulamalarının fazlalığı "mafya

[14] Boratav İngilizce "predator" terimini kullanıyor; "predator"un karşılığı olarak "kapkaççı"yı kullanmamın sebebi, Boratav'ın aynı tespitleri dile getirdiği bir röportajında bu terimi kullanmasıdır (Cumhuriyet, 2019).

düzeni" boyutuna varmıştır ve olgun kapitalist düzenlerdeki "normal" burjuvazinin kabul edebileceği bir şey değildir.[15] Kapitalizmin "normal" durumundan sapmasına "normal" burjuvazinin müdahale etmemesinin nedeni, Türkiye'de burjuvazinin yeterince olgunlaşmamış olmasıdır. Yazara göre, Türkiye burjuvazisi henüz kolektif hareket ederek ekonomi yönetimini etkilemeye, yolsuzluk uygulamalarını sistemin dışına itmeye muktedir değildir. Bu da devlet-sınıf ilişkilerinin belirleyeninin "kapkaççı" sermayedarlar ya da siyasi liderler olmasına neden oluyor. Zira, yolsuzluk aşırı boyutlara ulaştığında sistemin meşruiyeti tehlikeye düşebilir. Bu durumda çözüm, devlet aygıtının siyasi ve bürokratik noktalarının bu "kapkaççılar" tarafından ele geçirilmesinin önüne geçmek ve devlet yönetiminin rant peşinde koşan sermayedarlar için bir hakeme dönüşmesini sağlamaktır. Boratav'a göre kapitalist devletin "normal" işleyişinde, rantçı burjuvazinin ya da diğer sermaye gruplarının devlet yönetiminin çeşitli unsurlarını etkilemek için lobi faaliyeti yürütmesinde bir sorun yoktur ancak devletin bireysel kapkaççı sermayedarlar tarafından "ele geçirilmesi" bir sorundur. Bunun gerçekleşmemesi de kapitalist devletin sınıf karakterinde bir "olgunluk" belirtisidir. Dolayısıyla Türkiye'de bugün sorun, "normal burjuvazi"nin, işlerin mafya düzenine dönmesini ve kendi saflarında böyle kriminal bir sınıfı tolere edip edemeyeceği noktasında düğümleniyor. Ancak Boratav bu soruya yanıt ararken Türkiye burjuvazisinin yine sınıf bilinciyle hareket ettiği ve Erdoğan ve AKP iktidarına, son kertede sınıf çıkarlarını koruması dolayısıyla ses çıkarmadığı tespitini yapıyor. Buna göre burjuvazi, Erdoğan'ın ayrımcı tutumu karşısında öncelikle kar/zarar hesabı yapıyor ve bu hesaba göre, AKP'nin hayata geçirdiği neoliberal modelin sağladığı sınıf çıkarlarının Erdoğan'ın ayrımcı tutumunun neden olduğu kişisel kayıplardan daha önemli olduğu sonucuna varıyor. Ayrıca bu sınıfın üyelerinin her biri, bir zaman bu rantçı ve yolsuzluk içeren uygulamalara dahil olmuş, bunlardan kazanç sağlamış olabilir (Boratav, 2016: 8-9).[16] Dolayısıyla, kapitalizmin "mafya düzeni" hali dahi burjuvazi için sınıf çıkarlarını koruduğu sürece kabul edilebilir görünüyor.

2008 sonrası AKP hükümetinin belli bir sermaye kesiminin (kapkaççılar, ya da İslamcı büyük sermaye) çıkarlarını diğer sermaye gruplarının çıkarlarına zarar verecek şekilde, hatta kapitalist devletin meşruiyetini tehlikeye düşürecek şekilde gözetmesi karşısında nasıl hala iktidarda kalabildiği sorusunun cevabı Trump örneğinde olduğu gibi, AKP hükümetinin kapitalizmin bekasını gözeten

[15] Öte yandan, AKP döneminde devlet-sınıf ilişkilerini teşvik politikaları üzerinden değerlendiren bir çalışma ise siyasi iktidarın kapitalizmin genel mantığına uygun olmayan bir dünya inşa ettiği (spekülatif, rant kollayıcı, eş-dost kapitalizmi) yönündeki bir analizin doğru olmadığını ileri sürüyor (Ercan vd., 2016: 196).

[16] Özellikle özelleştirmeler söz konusu olduğunda, bunlardan TÜSİAD'ın önde gelen üyelerinin, başta da Koç grubunun bundan fazlasıyla yararlandığını not etmek gerekir (Sönmez, 2008).

eylemlerinde yatıyor. Esasında bir siyasi öznenin sermaye sınıfının çıkarlarını temsil etme iddiası işçi sınıfına karşı yapılan müdahalelerde yani sınıf mücadelesi içerisinde karşılık buluyor ve emek-sermaye çelişkisinde sermayenin elini güçlendirici her adım bu kapsama giriyor. AKP hükümetinin sendikaların kontrol altına alınması, işçi hakları ve iş güvenliği konusunda işçiler aleyhine çıkarılan yasalar, grevlerin yasaklanması gibi bu başlıktaki uygulamaları[17] sermaye sınıfı için oldukça tatmin edici görünüyor. Yabancı sermayedarlara hitaben "Biz göreve geldiğimizde Türkiye'de OHAL vardı ama bütün fabrikalar grev tehdidi altındaydı. Hatırlayın o günleri. Ama şimdi grev tehdidi olan yere biz OHAL'den istifade ederek anında müdahale ediyoruz"[18] (Cumhuriyet, 2017) diyerek, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın devletin tarafsızlığı konusundaki tartışmalara da yanıt olabilecek şekilde bunu açıkça dile getirdiğini not etmek gerekir.

Öte yandan, sermayenin iç ihtilaflarını fazla abartmamak gerektiğini söyleyenler de mevcut. İslamcı burjuvazinin baştan itibaren Türkiye finans sermayesinin bir parçası olduğu, bunların bir bölümünün TÜSİAD üyesi de olduğu, "İslamcı burjuvazinin yakaladığı büyüme fırsatının laik burjuvazi için de" söz konusu olduğu bir gerçek (Öztürk, 2013: 209). Poulantzas'ın "iktidar bloğu" kavramını kullanan analizler de, AKP'nin temsil ettiği sermaye kesimini iktidar bloğunun içine entegre etmeye çalışırken, aynı zamanda yönetici sınıfların tarihsel birliğini sağlama misyonunu da yerine getirmeye çalıştığını savunuyor. Buna göre AKP iktidarı süresince neoliberal hegemonya görece istikrar kazandı ve AKP sermayenin farklı kesimlerini sürdürülebilir bir birikim stratejisi etrafında birleştirmeyi başardı (Bekmen, 2014: 49).

Yukarıda ele alınan farklı değerlendirmelerdeki ortak nokta, AKP hükümetinin 2008 sonrası giderek daha fazla sermayenin belli bir kesimi ile özdeşleşmesi, sermayenin ortak çıkarlarını savunmaktan uzaklaşarak kendi temsil ettiği sermaye kesiminin çıkarlarını daha doğrudan savunmaya başlaması yani Türkiye örneğinde devletin göreli özerkliğinin de sermayenin siyasi birliğinin de büyük ölçüde ortadan kalmış olmasıdır. Ancak Trump örneğinde de olduğu gibi, sokakta protestolara ve çeşitli tepkilere neden olmakla birlikte söz konusu siyasi iktidarın yönetilen geniş kitleler ve sermaye sınıfının farklı kesimleri nezdinde sermayedar kimliği nedeniyle özel bir meşruiyet kaybı yaşamadığını görüyoruz. Türkiye örneğinde -yine Trump örneğinde de gördüğümüz gibi- Boratav'ın "normal" olarak kodladığı, kapitalist sistemin birkaç yüzyıldır yerleşik siyasi

[17] 2006 yılına kadar olan AKP iktidarı dönemindeki uygulamaları ele alan bir çalışma için bkz. Bakırezer ve Demirer, 2006.

[18] 2002 ile 2018 yılları arasında toplam 15 grev yasaklanmış. İşçi sınıfı mücadelesinin güçlü olmadığı bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu oldukça yüksek bir sayı olarak görülebilir (T24, 2018).

iktidar modelinden farklı hatta söylemde bunu karşısına alan bir yönelim söz konusu. Bu yönelimin arızi olarak nitelendirilmesi, göreli özerkliğin ve ekonomi ve siyaset alanları arasındaki ayrımın mutlaklaştırılarak kapitalist devletin hakim sınıfların ekonomik çıkarları ile doğrudan bağlantılı olmamasının bir norm olarak değerlendirilmesinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla bir sonraki bölümde tartışmanın teorik boyutuna daha ayrıntılı değinerek sınıf hakimiyetinin tarihsel bir şekli olarak ve sınıf çelişkileri tarafından şekillendirildiği için bu çelişkileri kendi içerisinde taşıyan kapitalist devlet tanımlamasını alternatif bir açıklama olarak ele alacağım.

## 3. "GÖRELİ ÖZERKLİK" VE DEVLETİN SINIFSAL KARAKTERİ

2008 krizi sonrası karşımıza çıkan sermaye sınıfı ile devletin özdeşleştiği bu örnekler bize, kapitalist devletin asli olarak nitelendirilebilecek özellikleri ile kapitalist gelişmenin belli bir dönemine ait geçici olarak nitelenebilecek özelliklerini ve belli sınıflar arası ya da sınıf içi çatışmalar ve mücadeleler sonucu ortaya çıkmış anlık ya da yerel özelliklerini birbirinden ayırmamız (Clarke, 1991: 164) konusunda yeni ipuçları sunuyor. Bu bağlamda Poulantzas'ın "yapısalcı" bir anlayışla formüle ettiği ve ekonomik alan ile siyasi alanı birbirinden ayırarak siyasi alanı kendi özgünlüğü içerisinde analiz eden ve eleştirel yazında devlet tartışmalarını büyük ölçüde belirleyen "göreli özerklik" anlayışını yeniden değerlendirmemiz gerekiyor.

Girişte de bahsedildiği gibi, Poulantzas, göreli özerkliği kapitalist devletin asli bir özelliği olarak görür. Bunu kanıtlamak için de Marksizmin "Bonapartizm" tanımlamasına başvurur. Bilindiği gibi Marx'ın "devlet teorisi" olarak nitelenebilecek çıkarımları, büyük ölçüde, Fransa'nın 1848-1852 yılları arasındaki döneminin incelendiği *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş* kitaplarında yer alır. Marx burada Bonapartizmi, Fransız burjuvazisinin, kendi içerisindeki çıkar çatışmalarının siyasette yarattığı kaosa son vermek ve ekonomik ve toplumsal hakimiyetini sürdürmeyi garanti altına almak için siyasi iktidarı burjuvazinin doğrudan temsilcisi olmayan ancak burjuvazinin çıkarlarını savunacak bir siyasi figüre teslim etmesi olarak tanımlar. Burjuvazi kendi öz çıkarlarının kendi siyasi iktidarından korunmasını gerektirdiğini anlamıştır. "Toplumsal gücünü korumak için siyasi gücünden vazgeçmesi gerektiğini, özel burjuvaların diğer sınıfları sömürmeye devam etmesi ve özel mülkiyetten, aileden, dinden ve düzenden rahatça faydalanabilmeleri için kendi sınıflarının diğer sınıflar gibi siyaseten etkisizleşmesinin şart olduğunun" farkına varmıştır (Marx, 2002: 233). Ancak Marx'ın kapitalist devletin konjonktürel bir özelliği olarak mı Bonapartizm nitelemesine başvurduğu yoksa bu kavramlaştırmanın kapitalist devlete dair bir teorileştirme çabasının temel taşlarından bir mi olduğu tam olarak

net değildir. [19] Poulantzas ikinci durumun geçerli olduğunu yani Marx ve Engels'in Bonapartizmi kapitalist devletin Fransa'da sınıflar mücadelesinin bir momentinde ortaya çıkmış somut bir şekli olarak değil, "kapitalist devlet tipinin asli kuramsal özelliği" olarak tanımladıklarını ileri sürer (Poulantzas, 1978: 258).[20] Benim de bu makale kapsamında tartışmaya açmak istediğim nokta göreli özerkliğin kendisi değil, yukarıda tarif edildiği şekliyle kapitalist devletin olmazsa olmaz bir özelliği olarak tanımlanmasıdır.

Poulantzas göreli özerkliği devletin, "iktidar bloğu"nu oluşturan sınıf ve fraksiyonlardan özerkliği olarak tanımlar. Poulantzas'a göre devletin kurumsal birliğini koruması, hakim sınıflardan göreli özerkliğine bağlıdır ve ancak bu şekilde bu hakim sınıfların kendisine yüklediği işlevi yerine getirebilir. Dolayısıyla, kapitalist devlet hakim sınıfların ekonomik çıkarları ile doğrudan bağlantılı değildir: tersine onlardan göreli özerk olan bu devlet hakim sınıfların yalnızca siyasi çıkarları ile bağlantılıdır. Siyasi iktidarı elinde bulunduran sınıf ya da fraksiyonun meşruiyet krizi yaratmadan yönetebilmesi için kendisini genel çıkarın temsilcisi gibi gösterecek mekanizmaları hayata geçirmesi, sınıflar dengesini gözetmesi ve kendi ekonomik çıkarlarını siyasi çıkarlar olarak sunabilmesi gerekir. Devlet, ekonomi alanındaki sınıf mücadelesinin unsurlarının başka türlü mümkün olmayan siyasi birliğini temsil etme işlevine sahiptir. Bunun nedeni, Marx'ın da işaret ettiği burjuvazinin kendi iç birliğini sağlayamama ve her daim özel çıkarları karşısında siyasi çıkarlarını feda etmesi sorunudur. Burjuvazinin doğrudan siyasi hakimiyet kuramamasının nedeni de bu iç ihtilaflardır. Dolayısıyla kapitalist sınıf devleti, burjuvazinin bu başarısızlığı karşısında, burjuvazinin siyasi çıkarlarını gözetme ve burjuvazinin kuramadığı siyasi hakimiyet kurma işlevini üstlenmiş olur. Bunu yapabilmek için de burjuvaziden görece özerk bir konuma yerleşir. Ancak bu işlevi nedeniyle, burjuvazinin bazı fraksiyonlarının ekonomik çıkarlarını siyasi çıkarlar için feda etmesi gerekebilir (Poulantzas, 1978: 255-256, 282-284). Ayrıca, kapitalist devletin sermaye sınıfının çıkarlarına en iyi şekilde hizmet ettiği durumlar, bu sınıfın üyelerinin devlet aygıtına doğrudan katılmadığı durumlar yani yöneten sınıfın siyasi olarak hükmeden sınıf olmadığı zamanlardır. Hatta Poulantzas'a göre, sermaye sınıfı üyeleri devlet yönetimine bizzat katılsa bile bunun bir önemi yoktur (Poulantzas, 1976: 183). Bunun nedeni Poulantzas'ın burjuvazi ve devlet arasındaki ilişkiyi "nesnel" bir ilişki olarak görmesidir. Yani devletin işlevi ile hakim sınıfın çıkarlarının ortak olması, kapitalist sistemin yapısından kaynaklanan bir durumdur. Devlet aygıtının üyelerinin eylemlerini belirleyen de sınıf kökenleri değil bu devlet aygıtının bir parçası olarak onun

[19] Miliband-Poulantzas tartışması olarak bilinen tartışmanın ayrıntıları için bkz. Barrow, 2002.
[20] Miliband ise, Marx ya da Engels'in Bonapartizmin tüm kapitalist devletlerin ortak özelliği olduğuna dair herhangi bir ifadelerinin bulunmadığını söyler (Miliband, 1973: 90), ki bu daha doğru görünüyor.

işlevini yerine getirme durumunda olmalarıdır. Sermaye sınıfının doğrudan ya da dolaylı olarak yönetime katılmasının hiçbir etkisi yoktur. Poulanztas'a göre, devlet ve yönetici sınıf arasındaki ilişkiyi devlet yöneticilerinin sınıf kökenleri ve sermaye sınıfı ile arasındaki kişisel ilişkiler üzerinden değerlendirmek, devletin sermaye sınıfından görece özerkliğini gözardı etmek demektir (Poulantzas, 1969: 73-74).[21]

Devlete sınıfsal niteliğini verenin birebir devleti yöneten kadroların sınıfsal niteliği olmadığı konusunda Poulantzas'a hak vermek gerekiyor. Aksi durumda kapitalist devlette devletin sınıfsal niteliğinin iktidara gelen partinin kadrolarının sınıfsal kökenlerine göre değişkenlik göstermesini beklemek gerekirdi. Ve de Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi köken itibariyle sermaye sınıfından olmayan ya da ancak küçük burjuvazi olarak adlandırılabilecek kadroların kapitalizmi yerleştirmek ya da ilerletmek için izledikleri politikaları açıklamak zor hale gelirdi. Yönetici kadroların kendilerini toplumun geniş kesimlerinin çıkarlarının özellikle de yönetilenlerin çıkarlarının savunucusu olarak gösterme çabasında olduklarını da yadsımamız mümkün değil. Ancak Poulanztas'ın önermesinin bugünü açıklamaktaki sorunlu yönü, kapitalist devletin yapısal bir açıklamasına yaptığı aşırı vurgu ve ekonomik ve siyasal alanları birbirinden ayırma eğilimi dolayısıyla[22], burjuvazinin siyasal iktidarı doğrudan kullanımını getirecek ya da gerektirecek tarihsel bir analize izin vermemesidir. 2008 sonrası özellikle Türkiye örneğinde gördüğümüz siyasi iktidar ile belli bir sermaye kesiminin iç içe geçmesi ve ekonomik alanı belirlemesi durumunu ve Trump ve Erdoğan örneklerinde gördüğümüz iktidarın sermayedar karakterini örtmek için özel bir çaba harcamaması durumunu buradan yola çıkarak açıklamak güç görünmektedir.

Kapitalist devleti analiz ederken, devlet yöneticilerinin sınıfsal özelliklerinden yani sermaye sınıfı ile organik bağlarından yola çıkan Miliband'a göre ise "göreli özerklik" kapitalist devletin asli bir unsuru değil tali bir durumdur. Devletin özerkliğinin derecesini belirleyen, sınıf mücadelesi yani aşağıdan gelen baskı ve bu baskının hakim sınıfın hegemonyasını tehdit edip etmediğidir. Hakim sınıf, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda gerçekten hegemonik olduğu durumda, devlet de bu hegemonyanın kendisini gösterdiği alanlardan biri olacaktır ve hakim sınıfın iktidarı kendisini daha fazla hissettirecektir. Sınıf

[21] Ayrıca, Poulantzas'a göre, sermaye sınıfını devlet aygıtının üyeleri ile özdeşleştirmek ya da sınıf kökenlerine göre değerlendirmek çok önemli bir noktayı daha gözden kaçırmak demektir: ayrı bir toplumsal kategori olarak devlet bürokrasisinin varlığı (Poulantzas, 1976: 185).

[22] Poulantzas'ın son dönem eserlerinde yapısalcı bir analizden ilişkiselci bir devlet analizine yöneldiği söylenebilir (Yılmaz, 2003: 57). Ancak makale Poulantzas'ın göreli özerklik kavramlaştırması ve bu kavramlaştırmanın eleştirel teorideki belirleyiciliğine odaklandığından ilişkisel devlet anlayışına değinilmemiştir.

mücadelesinin yoğunlaştığı dönemlerde ise "Bonapartist" ve otoriter şekiller alacaktır (Miliband, 1983: 61).

Göreli özerkliği asli bir unsur olarak görmese de Miliband'a göre gelişmiş kapitalist ülkelerde iş adamlarının hükümetin büyük kısmını elinde bulundurduğu, ya da sermaye sınıfının doğrudan yönettiği örnekler görülmez[23]. Ancak devlet ekonomide daha çok rol oynadıkça, işadamları da devlet aygıtı içerisinde daha doğrudan temsil edilir. Miliband'ın bu konuda verdiği örnekler gerçekten çarpıcıdır. Buna göre, ABD'de 1889 ile 1949 arasında görev yapmış kabine üyelerinin yüzde 60'dan fazlası işadamlarından oluşuyordu. İngiltere'de de aynı dönemlerde, 1886-1950 yılları arasında, işadamları kabine üyelerinin neredeyse üçte birini teşkil ediyordu. Bunlara bu dönemde başbakanlık yapmış iş adamı kökenli üç ismi de eklemek gerekiyor (Bonar Law, Baldwin ve Chamberlain). 1960'lara gelindiğinde ise işadamlarının kendisini en çok gösterdiği yer üst düzey devlet yönetimi, yani bürokrasinin üst katmanlarıdır. Bunların yanı sıra, özellikle ekonomi ile doğrudan ilgili alanlarda, devletin mali kurumları ve kredi kurumlarında ve devlet işletmelerinde de çok sayıda iş dünyası bağlantılı isim yer alır. Ancak bu örnekler, sermaye sınıfının devleti gerçek anlamda yönettiği anlamına gelmez. Yani işadamları devlet iktidarını doğrudan ellerinde bulundurmaz. Kapitalizm öncesi dönemde yönetici sınıf ile devletin özdeşleşmiş olduğunu görürüz, ancak gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik elitleri bu anlamda bir "yönetici sınıf" değildir (Miliband, 1969: 55-59). Devlet, sermaye sınıfının devletidir ancak özerk olarak hareket eder. Ayrıca, Miliband devleti sermayenin basit bir aracına indirgeyen araçsalcı görüşten ayrılmak için "sermaye sınıfının emriyle hareket eden devlet" anlayışını reddederek "sermaye sınıfı adına hareket eden devlet" anlayışını savunur. Bu anlayışta sermaye, devlete dışarıdan müdahale eden bir güçtür ancak bu müdahalenin nasıl yapıldığı önemlidir. Miliband, sermaye sınıfı ve devlet arasındaki ilişkiyi "iki farklı ve ayrı güç arasındaki işbirliği" olarak tanımlar. Bu işbirliğinin sürmesi için hükümetlerin kapitalist sistemin gereklilikleri doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Eğer bir hükümet, sermayenin çıkarlarına esaslı bir tehdit oluşturursa veya sermaye böyle bir tehdidin oluştuğuna kani olursa, ortaklık bozulur ve hükümeti ortadan kaldırmaya dönük bir çaba ortaya çıkar. Bunun dışındaki durumlarda, sermaye sınıfının üyeleri hükümete karşı düşmanlık besleyebilirler ancak hoşlanmadıkları işler yapsa da hükümetin var olan toplumsal düzeni koruma, emek gücünü kontrol

[23] Miliband'ın aklına, işadamlarının doğrudan devleti yönettiği örnek olarak yalnızca Venedik gibi İtalyan şehir devletleri geliyor (Miliband, 1969: 55).

altında tutma doğrultusunda çalıştığını anlayacaklardır (Miliband, 1983: 58-59, 65-66).[24]

Miliband'ın değerlendirmesi, devleti yönetenlerin sermaye sınıfı kökenlerine yaptığı vurguyla makaleye konu olan sorunsalı açıklamaya aday görünse de esasında sermaye sınıfının doğrudan yönetme eğiliminde olduğu bugünkü durumu değil, devlet yöneticilerinin devletin özerkliği çerçevesinde sermaye sınıfının çıkarlarını gözetirkenki motivasyonlarını açıklamaya yöneliktir.

Göreli özerkliğin kapitalist devletin asli bir özelliği olduğu değerlendirmesine dair en kapsamlı eleştiriyi ise, 1970'li yıllarda, S. Clarke, J. Halloway ve S. Picotto gibi tarihselci bir anlayışla bakan yazarların getirdiğini görüyoruz. Clarke'a göre devletin görünürdeki tarafsızlığı (göreli özerkliği olarak da okunabilir) devletin asli özelliklerinden biri değil; "sermaye iktidarının devlet eliyle hüküm sürerken aldığı fetişleştirilmiş şeklin özelliği"dir. Dahası, devletin bir kurum olarak sömürücü sınıftan ayrılması sadece kapitalizme has bir özellik değil, tüm sınıflı toplumların bir özelliğidir. Devletin asli özelliği onun sınıf karakteridir. Clarke, tek tek sermayedarların ya da sermaye fraksiyonlarının özel çıkarları karşısında devletin sermaye sınıfının "genel çıkarlarını" temsil ettiği fikrine de karşı çıkar. Clarke'a göre, "toplumun genel çıkarı" önermesi gibi "sermayenin genel çıkarı" önermesi de tamamen bir soyutlamadan ibarettir; tek başına bir anlamı yoktur. Devletin temsil ettiği "genel çıkarlar" belli sermayedarlar arasındaki belli çatışmaların çözümü ya da sermaye ve işçi sınıfı arasındaki çatışmanın somut çözümü olarak karşımıza çıkar (Clarke, 1991: 165-166).

Kapitalist devlete tarihsel bir açıklama getiren Clarke, Poulantzas'ın ekonomi ve siyaset alanlarını birbirinden ayırarak, devleti toplumsal oluşumun farklı bir seviyesi ve sermayenin yeniden üretimi sürecinden "göreli özerk" olarak değerlendirmesine karşılık, onu bu yeniden üretim sürecinin bir momenti, sınıflar mücadelesinin bir parçası olarak tanımlar. Bu anlayışa göre, işçi sınıfı ve sermaye sınıfı arasındaki sınıf çatışması olmasaydı, devlet de olmazdı. Marx'ın *Kapital*'de bahsettiği kapitalist toplumsal yeniden üretim süreci açısından bakıldığında devlet, bir "gereklilik" olarak karşımıza çıkmaz. Yani kapitalist devlet, sermayenin kendisini yeniden üretmesinin mantıki bir sonucu olarak değil, tarihsel olarak, sınıf mücadelelerinin somut bir sonucu olarak meydana gelir. Kısacası devlet, sınıf mücadelelerinin belli bir momentinde aldığı şekilden ibarettir (Clarke, 1991: 168-73).

[24] Miliband hükümet ve devlet aygıtı arasında bir ayrıma gidiyor ve hükümet kapitalist çerçevenin dışına çıksa dahi (sosyalist bir partinin başa gelmesi gibi), bürokrasi, ordu ve yargının devletin kapitalist sistemden kaynaklanan misyonunu yerine getirmeye devam edeceğini söylüyor.

Benzer şekilde, Holloway ve Picciotto da 1977 yılında yazdıkları bir makalede sermayenin hakimiyetini devletin tarafsızlığına bağlayan görüşü eleştirir ve bu görünürdeki tarafsızlığın öneminin fazla abartıldığından bahseder. Clarke gibi, devlet teorisinin merkezine sınıf mücadelesini yerleştiren yazarlar devleti, sermaye ilişkilerinin aldığı belli bir şekil, sınıf hakimiyetinin tarihsel bir şekli olarak tanımlar. Devlet ve sermaye ilişkisinde belirleyici olan, devletin bir sınıf hakimiyeti ilişkisi olarak sermayenin yeniden üretimi ve sürdürülmesinde oynadığı roldür. Kapitalist devleti, oluşumu ve tarihsel seyri içerisinde anlamaya çalışan Holloway ve Picciotto'ya göre, sermayenin kendisini yeniden üretmede yaşadığı sorunlar (sermayenin doğasından kaynaklanan çelişkiler nedeniyle) devletin sermayenin yeniden üretiminde giderek daha fazla rol oynamasını ve devlet aygıtının buna uygun olarak büyümesini beraberinde getirir. Tarihsel süreçte sermayenin içinden geçtiği her kriz, sınıf mücadelesinin aldığı somut biçimlerle birlikte devlet-sermaye ilişkileri açısından yeni sonuçlar doğurur, bu ilişkiyi yeniden şekillendirir. Dolayısıyla bu süreçte sermayenin yönetiminin farklı biçimleri ortaya çıkar. Ancak bu biçimler sınıf çelişkileri tarafından şekillendirildiği için sermayenin hakimiyeti de bu çelişkileri kendi içerisinde taşır. Bu formülasyonda, sermayenin farklı kesimleri arasındaki ihtilafların devlete yansımasını açıklamak da daha kolay hale gelir. Sermayenin doğasından kaynaklanan anarşi, aldığı siyasi şekilde de kendisini gösterir. Bireysel sermayedarların pazarda içine girdikleri rekabet devlet aygıtında da yeniden üretilir. Dolayısıyla devlet kar oranlarını eşitlemek için müdahale ederken rekabeti ortadan kaldıran değil, bu rekabeti pazardaki gibi yeniden üreten bir araç olarak işler. Devletin sermayenin yeniden üretimine artan müdahalesi, devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin daha doğrudan hale gelmesine neden olur. Bu da devletin müdahalesini kapitalist üretim sürecini iyileştiren değil tam tersi sonuçlar yaratan bir duruma sokabilir. Yani devlet ve sermaye arasındaki ilişki daha doğrudan hale geldikçe sermayenin rekabetinden kaynaklanan anarşi durumu ortadan kalkmaz, tam tersine devlet aygıtının içerisine daha fazla yerleşir ve bu durumun kendisi bir kriz unsuru haline gelir. (Holloway ve Picciotto, 1991: 97-98, 121-22).

## 4. SONUÇ YERİNE

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında baktığımızda, 2008 krizi sonrasında karşımıza çıkan, sermaye sınıfı ile devlet yönetiminin özdeşleştiği, yöneticilerin sınıf karakterinin daha görünür hatta siyasi süreçlerin doğrudan bir unsuru haline geldiği örnekleri açıklayabilmek için Poulantzas'ın göreli özerkliği kapitalist devletin asli bir özelliği olarak değerlendiren anlayışının dışına çıkmak gerekiyor.

Tarihsel olarak bakıldığında, sermaye birikim süreçleri, artı değere nasıl el konulacağının mekanizmaları gibi kapitalist sistemin devam edebilmesinin

koşullarının sağlanması ve sermaye sınıfının ihtiyaçları ile sınıf mücadelesinin seyri farklı dönemlerde farklı devlet yapılanmalarını gerektirebiliyor. Devletin tarafsız gözükmesi gerektiği ve bunun sağlanması için de devlet aygıtının yönetiminin "profesyonel" kadrolar tarafından yürütülmesi ve siyasetin sermaye ile görünür (hatta görünmez) bağları olmayan ancak toplumun önemli kesimlerini kapsama, etki altına alma yetisine sahip siyasi aktörlere bırakılması yukarıda saydığımız koşulların tarihsel bir momentinde ortaya çıkmış ve kapitalist sistemin belli dönemlerde "iyi" yönetilmesini sağlamış olabilir. Ancak bu, devletin özerk görüntüsünün kapitalist sistemin olmazsa olmazı olduğu anlamına gelmez. Bu anlamda Bonapartizm de kapitalist sistemin seyri içerisinde belli bir momentte sermaye sınıfının toplumsal hakimiyetini sürdürebilmesi için ortaya çıkmış bir gerekliliktir. Ancak bu yönetim şeklinin kapitalist devletin doğasına içkin olduğunu düşünmek daha sonra ortaya çıkacak (bugünkü gibi) yönetim şekillerini açıklamak açısından sıkıntılar doğuracaktır.

Sınıflar mücadelesinde işçi sınıfının güçlü bir varlık göstermediği, sermaye sınıfının kendisini ideolojik olarak fazlasıyla güçlü hissettiği, buna karşılık kapitalizmin yeniden üretilmesi ve birikim stratejileri konusunda sermaye sınıfının farklı kesimleri arasında bir görüş ayrılığının bulunduğu, hatta Türkiye örneğinde olduğu gibi sermayenin yeniden yapılandığı bir süreçte, yani sınıf mücadelelerinin farklı bir momentinde, kapitalist devletin sermaye sınıfı ile daha fazla özdeşleşmiş bir şekilde karşımıza çıkmasını, ancak ekonomi ile siyaset alanları arasına kesin çizgiler çizmediğimizde ve göreli özerkliği kapitalist devletin asli bir özelliği olmaktan çıkardığımızda daha kolay anlayabiliyoruz. Tarihsel bir anlayış içerisinde, sermaye sınıfının belli kesimlerinin doğrudan siyasi müdahaleleri de kapitalist devletin normal işleyişinin bir parçası olarak görülebilir. Bu yaklaşım dönemsel olarak kapitalist devletin farklı özelliklerle karşımıza çıkmasını, belli dönemlerde sermaye sınıfının devlet aygıtı ile doğrudan ilişkili görünmezken başka bazı dönemlerde siyasal iktidarda doğrudan rol almasını açıklamayı mümkün kılmaktadır. Devleti sınıf mücadelesinin tarihsel bir gerekliliği ve bu gerekliliğe göre şekil alan bir aygıt olarak düşündüğümüzde, kapitalizmin içsel bir özelliği olan çelişkilerin ve hatta kaotik durumların ve sınıflar arası olduğu kadar sermaye sınıfı içerisindeki çatışmaların da devlete yansımalarını anlamak ve açıklamak daha kolay hale gelir.

Bu makalenin amacı, 2008 krizi sonrası kapitalizmin yeni bir yönetim modeli sergilediğini ileri sürmek değil. Trump ve Erdoğan iktidarlarının ekonomi politikaları alanında da yeni bir modeli hayata geçirdiğini söylemek mümkün değil. Her iki lider de neoliberal politikaları uygulamaya devam ediyor. Buna karşılık, kapitalizmin son birkaç yüzyılında egemen olan, sınıfsal kökeni belirsiz ya da geri planda profesyonel siyasetçiler ile kurumsallaşmış siyasi partiler ve

ekonomik alandan bağımsızlaşmış gibi görünen siyasi çıkarlar alanına dayalı siyaset tarzının dışına çıkan örneklerin 2008 krizi sonrasında çoğaldığını ve yeni bir eğilim olarak güçlendiğini söylememiz mümkün. Bu bağlamda, ABD ve Türkiye'de karşımıza çıkan sermayedar-siyasetçi örneklerinden[25] yola çıkarak son dönemde "tarafsız" gözükme kaygısının geri plana düştüğüne, devletin doğrudan sermayedar sınıfın bir üyesi tarafından yönetilmesinin yönetilenler açısından özel bir meşruiyet sorunu yaratmadığına hatta geleneksel siyasetçi modeline karşı – ekonomik- hayatın içinden bir yönetici modelinin ön plana çıkarıldığına değindik. Farklı sermaye kesimleri arasında devlet katında bir uzlaşma ya da çıkar birliği gözetilmediğini ancak bunun kapitalizmin bekası gözetildiği sürece farklı sermaye kesimleri açısından "kabul edilebilir" olduğunu görmüş olduk.

Ancak burada dikkat çekici olan nokta, devlet yönetiminin belirgin bir şekilde sermaye sınıfı ile bağlantılı bir görüntü kazanmasının yönetilenler özellikle de emekçi sınıflar nezdinde özel bir meşruiyet krizi yaratmamasıdır. Neoliberalizmin yarattığı kriz koşullarında kitleler yine neoliberal politikalar sonucu zenginleşmiş sermayedarlara (Trump örneğinde görüldüğü gibi) ya da bu koşullarda sermayedarlaşan siyasetçilere (Erdoğan örneğinde görüldüğü gibi) oy vermekte bir çelişki görmemektedir. Bu da bize meselenin bu makale kapsamında gündeme getiremediğimiz ideolojik hegemonya boyutunun önemini gösteriyor ve incelenmeyi bekleyen bir başlık olarak önümüzde duruyor.

## KAYNAKÇA

Alexander, Dan (2019), "Inside The $400 Million Fortune Of Trump's Treasury Secretary Steve Mnuchin", https://www.forbes.com/sites/danalexander/2019/07/22/inside-the-400-million-fortune-of-trumps-treasury-secretary-steve-mnuchin/#c8738b86333a (03.08.2019).

Bakırezer, Güven ve Yücel Demirer (2006), "AKP'nin Sınıf Siyaseti", Mülkiye Dergisi, 30 (252): 19-31.

Barrow, Claude W. (2002), "Miliband-Poulantzas Debate An Intellectual History", Aronowitz, Stanley ve Peter Bratsis (Der.), Paradigm Lost State Theory Reconsidered (Minneapolis: University of Minnesota Press): 3-52.

[25] Bu iki örneğe, kendisi doğrudan sermayedar olmayan ama sermaye sınıfının gözle görülür desteğine sahip ve bazı yazarlar tarafından "zenginlerin başkanı" olarak adlandırılan Fransa Devlet Başkanı Emmanuel Macron'u da ekleyebiliriz (Pinçon ve Pinçon Charlot, 2019).

Bedirhanoğlu, Pınar (2015), "Corruption and State Under the AKP Rule in Turkey: Retreat From the Modern Bourgeois State?", Centre for Policy Analysis and Research on Turkey, 4(5): 35-44.

Bekmen, Ahmet (2014), "State and Capital in Turkey in Neo-liberal Era", Akça, İsmet, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden (Der.), Turkey Reframed Constituting Neoliberal Hegemony (Londra: Pluto Press): 47-74.

Bessner, Daniel ve Matthew Sparke (2017), "Nazism, Neoliberalism, and the Trumpist Challenge to Democracy", Environment and Planning A: Economy and Space, 49 (6): 1214-1223.

Bianet (2018), https://bianet.org/bianet/siyaset/199041-ozel-sektorden-kabineye-atanan-bes-bakan (13.08.2018).

Boratav, Korkut (2016), "The Turkish Bourgeoisie under Neoliberalism", Research and Policy on Turkey, 1 (1): 1-10.

Brown, Wendy (2019), In the Ruins of Neoliberalism the Rise of Antidemocratic Politics in the West (New York: Columbia University Press).

Buğra, Ayşe ve Osman Savaşkan (2015), Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset Din ve İş Dünyası (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Bülent Doğan).

Cumhuriyet (2019), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yazi_dizileri/1194448/Korkut_Boratav__Bugunku_islamci_bir_fasizm.html (14.09.2019).

Cumhuriyet (2017), http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video_haber/779521/Erdogan__OHAL_i_is_dunyamiz_rahat_calissin_diye_yapiyoruz.html (14.09.2019).

Ercan, Fuat, Ferimah Yusufi-Yılmaz ve Derya Gültekin-Karakaş (2016), "'Yeni Türkiye'nin Değişen Devlet ve Sermaye İlişkilerini Teşvik Politikaları Üzerinden Okumak", Tören, Tolga ve Melahat Kutun (Der.), "Yeni" Türkiye? Kapitalizm, Devlet, Sınıflar (İstanbul: SAV Yayınları): 128-205.

Erol, Mehmet Erman (2016), "Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde İktisadi Politika Yapımının Siyaseti: Süreklilik ve Kopuş Bağlamında Bir Tartışma", Tören, Tolga ve Melahat Kutun (Der.), "Yeni" Türkiye? Kapitalizm, Devlet, Sınıflar (İstanbul: SAV Yayınları).

Forbes (2018), https://www.forbes.com/sites/forbespr/2018/10/03/forbes-releases-37th-annual-forbes-400-ranking-of-the-richest-americans/#95837f55cb1f (03.08.2019).

Forbes (2019), https://www.forbes.com/donald-trump/#3513cf728992 (03.08.2019).

Fuchs, Christian (2017), "Donald Trump: A Critical Theory-Perspective on Authoritarian Capitalism", TripleC, 15 (1): 1-72.

Gerçek Gündem (2018), https://www.gercekgundem.com/siyaset/23464/iste-erdoganin-serveti (13.08.2019).

Holloway, John ve Sol Picciotto (1991), "Capital, Crisis and State", Clark, Simon (Der.), The State Debate (Londra: Palgrave Macmillan): 97-126.

Hughes, Tristan (2017), "What is Trump Country?", https://www.jacobinmag.com/2017/08/trump-white-working-class-gop-rich-people (12.12.2019).

Jacobin (2018), "Trump After One", https://jacobinmag.com/2018/01/trump-first-year-inauguration-republican-party (12.12.2019).

Jesssop, Bob (2016), The State Past, Present, Future (Cambridge: Polity Press).

Marx, Karl (2002), "Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte", Les Luttes de Classes en France (Paris: Gallimard): 169-314.

Miliband, Ralph (1969), The State in Capitalist Society (New York: Basic Books, Inc., Publishers).

Miliband, Ralph (1973), "Poulantzas and the Capitalist State", New Left Review, 82: 83-92.

Miliband, Ralph (1983), "State Power and Class Interests", New Left Review, 138: 57-68.

Oğuz, Şebnem (2016), "Yeni Türkiye'nin Siyasal Rejimi", Tören, Tolga ve Melahat Kutun (Der.), "Yeni" Türkiye? Kapitalizm, Devlet, Sınıflar, (İstanbul: SAV Yayınları): 81-126.

Öztürk, Özgür (2013), "Türkiye'de İslamcı Büyük Burjuvazi, Neoliberalizm", Balkan, Neşecan, Erol Balkan ve Ahmet Öncü (Der.), Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP (İstanbul: Yordam Kitap): 181-213.

Peterson-Withorn, Chase (2019), "Inside Betsy DeVos' Billions: Just How Rich Is The Education Secretary?", https://www.forbes.com/sites/chasewithorn/2019/07/24/inside-betsy-devos-billions-just-how-rich-is-the-education-secretary/#d9710433b0e9 (03.08.2019).

Pinçon, Michel ve Monique Pinçon-Charlot (2019), Le Président des Ultra-Riches (Paris: Editions La Découverte).

Poulantzas, Nicos (1969), "The Problem of the capitalist State", New Left Review, 58: 67-78.

Poulantzas, Nicos (1976), Classes in Contemporary Capitalism (Londra: New Left Books) (Çev. David Fernbach).

Poulantzas, Nicos (1978), Political Power and Social Classes (Londra: Verso) (Çev. Timothy O'Hagan).

Robinson, William I. (2019), "Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype", Science & Society, 83 (2): 155-183.

Simon, Clarke (1991), "State, Class Struggle, and the Reproduction of Capital", Clark, Simon (Der.), The State Debate (Londra: Palgrave Macmillan): 163-181.

Soydan, Barış (2019), "AKP-burjuvazi ilişkisi: Yoksa Marx yanıldı mı?", https://t24.com.tr/yazarlar/baris-soydan/akp-burjuvazi-iliskisi-yoksa-marx-yanildi-mi,22803 (12.08.2019).

Sönmez, Mustafa (2008), "'Anadolu Kaplanları' Efsane, AKP İstanbul'u ve TÜSİAD'ı İstiyor", http://bianet.org/bianet/siyaset/109773-anadolu-kaplanlari-efsane-akp-istanbul-u-ve-tusiad-i-istiyor (12.08.2019).

T24 (2018), https://t24.com.tr/haber/erdogan-bizimle-beraber-grev-denilen-olaylar-ortadan-kalkti-dedi-iste-akp-doneminde-yasaklanan-grevler,786083 (14.08.2019).

Tanyılmaz, Kurtar (2013), "Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak", Balkan, Neşecan, Erol Balkan ve Ahmet Öncü (Der.), Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP (İstanbul: Yordam Kitap): 143-179.

Yılmaz, Zafer (2003), "Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Hakim Sınıflar İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi", Praksis, 9: 55-92.